

ФІЛОСОФІЯ ГЕОПОЛІТИКИ

УДК 323(477):327.7ЄС

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ НАРОДОВЛАДДЯ В УКРАЇНІ

С. В. Пролєєв,

доктор філософських наук, професор,

провідний науковий співробітник Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України

У статті розглядається соціально-політичне самовизначення сучасної України на шляху до євроінтеграції. Європа постає для України у двох головних вимірах: як європейська спільнота держав, з якими Україна співпрацює; як визначальна для всіх складових суспільної і культурної дійсності система цінностей, що визначає певний тип життя, особистого самовизначення та суспільного розвитку. Наголошується на пріоритетності другого з цих значень. Євроінтеграція України – це передусім перетворення українського суспільства і форм нашого життя (в усіх сферах) відповідно до стандартів, пріоритетів і системи цінностей, напрацьованих європейською цивілізацією. Причому це не запозичення зовнішньої цивілізаційної моделі, а природний для України шлях розвитку, що суголосний її власній культурно-історичній самобутності. Виділені три індикативні показники європейськості: примат суспільства над державою; гарантована власність, свобода підприємництва та праці; високий рівень загальносуспільного консенсусу (деліберативна демократія).

Аналіз української ситуації за цими індикаторами приводить до висновку, що загальним наслідком і виявом вад і слабкостей українського суспільства є фактична відсутність партнерства між державою і суспільством, між основними секторами суспільства, між громадянами і суспільними інститутами. Більше того, на сьогодні між спільнотою громадян і корпорацією можновладців розгорнулася досить активна боротьба за соціальну ініціативу, яка за обставин постійного зниження рівня життя та інших чинників має перспективу потужного соціального катаклізму та жорсткого, навіть нещадного протистояння цих сторін.

Звернення до автентичного сенсу політики засвідчує, що існуюча в Україні система є квазіполітичною, яка насправді приховує панування корпорації можновладців. Натомість правдива політична система по суті протистоїть пануванню, унеможлиблює його і є способом реалізації свободи і прав громадян. Це відповідає сенсу політичного в європейській традиції, тому євроінтеграція та встановлення народовладдя в Україні є суголосними процесами, спрямованими на спільну соціальну та культурно-історичну перспективу.

Ключові слова: євроінтеграція, корпорація можновладців, громадянське суспільство, соціальна боротьба, політична воля, панування, політика.

S. V. Proleiev,

doctor of philosophy, professor, leading researcher, Institute of philosophy of NAS of Ukraine G.S. Skovoroda

EUROPEAN INTEGRATION AND THE PROSPECTS OF DEMOCRACY IN UKRAINE

The article discusses the social and political self-determination of modern Ukraine within European integration aspect. Europe for Ukraine stands in two main dimensions: a European community of states, with which multilateral cooperation and exchange take place; defining system of values for all components of social and cultural reality, which defines a certain type of life, personal self-determination and social development. The article emphasizes the importance of the second definition. European integration of Ukraine – is primarily a transformation of Ukrainian society and shapes our life (in all areas) in accordance with the standards, priorities and systems of values developed by European civilization. Moreover, this is not borrowing foreign civilizational model, but is the natural development path for Ukraine, which is unison with its own cultural and historical identity. Three parameter indicatives of Europeanness are identified: the primacy of society over the state; guaranteed property, free entrepreneurship and labor; a high level of public consensus (deliberate democracy). Analysis of status of these indicators in Ukraine leads to the conclusion that the overall result of defects and weaknesses of Ukrainian society is the absence of partnership between the state and society, between the main sectors of society, between citizens and public institutes. Further analysis of political will in modern Ukraine shows that today a quite active struggle for social initiative has unfolded between the citizen community and the corporation of those in power. In the circumstances of a steady decline in the standards of living and other factors such struggle has the prospect of a strong social cataclysm and hard, even ruthless opposition of such public actors.

Appeal to the authentic meaning of politics shows that the system in Ukraine is a quasi-political, which actually hides the domination of the corporation of those in power. Instead, the true political system is essentially opposed to domination, prevents it through enforcing the freedoms and rights of citizens. This corresponds with the meaning of political in the European tradition, therefore European integration and the establishment of democracy in Ukraine is in essence a unison processes aimed at joint social, cultural and historical perspective.

© Пролєєв С. В., 2015

Key words: European integration, corporation officials, civil society, social struggle, civil society, social struggle, the political will, domination, politics.

С. В. Пролеев,

доктор философских наук, профессор, ведущий научный сотрудник Института философии им. Г.С. Сковороды НАН Украины

ЕВРОИНТЕГРАЦИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ НАРОДОВЛАСТИЯ В УКРАИНЕ

В статье рассматривается социально-политическое самоопределение современной Украины на пути к евроинтеграции. Европа выступает для Украины в двух главных измерениях: как европейское сообщество государств, с которыми Украина сотрудничает; как определяющая для всех составляющих общественной и культурной действительности система ценностей, которая определяет тип жизни, личного самоопределения и общественного развития. Отмечается приоритетность второго из этих значений. Евроинтеграция Украины – это прежде всего преобразования украинского общества и форм нашей жизни (во всех сферах) в соответствии со стандартами, приоритетами и системой ценностей, выработанных европейской цивилизацией. Причем это не заимствование внешней цивилизационной модели, а естественный для Украины путь развития, созвучный ее собственной культурно-исторической самобытности. Выделены три индикативные показатели европейскости: примат общества над государством; гарантированная собственность, свобода предпринимательства и труда; высокий уровень всеобщего консенсуса (делиберативная демократия).

Анализ украинской ситуации по этим индикаторам приводит к выводу, что общим следствием и проявлением недостатков и слабостей украинского общества является фактическое отсутствие партнерства между государством и обществом, между основными секторами общества, между гражданами и общественными институтами. Более того, на сегодняшний день между сообществом граждан и корпорацией “держателей власти” развернулась активная борьба за социальную инициативу, которая в обстоятельствах постоянного снижения уровня жизни и других факторов имеет перспективу мощного социального катаклизма и жесткого, даже беспощадного противостояния этих сторон.

Обращение к аутентичному смыслу политики показывает, что существующая в Украине система является квазиполитической, на самом деле скрывая господство корпорации “держателей власти”. В то же время действительная политическая система по сути противостоит господству, делает его невозможным и является способом реализации свободы и прав граждан. Это соответствует смыслу политического в европейской традиции, поэтому евроинтеграция и установление народовластия в Украине являются созвучными процессами, направленными на общую социальную и культурно-историческую перспективу.

Ключевые слова: евроинтеграция, корпорация “держателей власти”, гражданское общество, социальная борьба, политическая воля, господство, политика.

Постановка проблеми. Створення єдиної Європи є одним з головних політичних і економічних процесів у світі останніх десятиріч. Європейський континент, що протягом багатьох століть слугував ареною найзапекліших війн, конфліктів і боротьби, на очах одного покоління перетворюється в грандіозну єдину систему всебічного (політико-економічного, соціального, культурного) співробітництва та солідарної відповідальності. Цей процес набув якісно нового змісту після Маастрихтських угод і краху соціалістичної системи разом із СРСР. Швидкими темпами ЄС зріс до 28 країн, охопивши майже всю Європу та створюючи все більш потужні засади її інтеграції. У цьому контексті для України постає нагальне питання конструктивного самовизначення. Ідеться не про абстрактний вибір, не про малозобов'язуючі гасла, які лунали і лунають, а про дієву стратегію й реальну роботу щодо розв'язання проблеми буття України як європейської країни та європейської держави.

Метою статті є з'ясування місця та ролі евроінтеграції в соціальному розвитку сучасного українського суспільства. З огляду на це сфор-

мулюємо питання, послідовність яких визначатиме логіку подальших міркувань. Який зміст має процес евроінтеграції, чим він є для самовизначення і розвитку сучасної України? Наскільки відповідає стан сучасного українського суспільства системі європейських цінностей? Чи конфліктують ці цінності з українською “самобутністю”? Яку перспективу для України окреслює процес европеїзації нашої країни? Перейдемо до розгляду цих питань.

Виклад основного матеріалу. Зазвичай під евроінтеграцією розуміють зовнішньополітичний курс держави, спрямований на входження в загальноєвропейські політичні й економічні структури, на розвиток співробітництва з європейськими країнами в різноманітних галузях і, зрештою, на те, щоб посісти гідне місце в європейській спільноті. Натомість, хочемо зробити акцент на іншому, більш важливому для долі нашого суспільства, значенні евроінтеграції. Воно полягає не в розвитку співробітництва з європейськими структурами і державами, а в *перетворенні всіх сфер життя українського суспільства* відповід-

но до системи цінностей, історично напрацьованих європейською цивілізацією.

Європа і європейськість для України – це передусім не середовище зовнішньополітичних відносин, не коло вигідних партнерів, не велико-світський “клуб обраних”, до якого бажано потрапити. Це – тип і напрям розвитку для нашої країни й суспільства, принципи і засади перетворення нашого власного буття, реалістичний та історично випробуваний сценарій продуктивних трансформацій. Європейськість – відповідь на проблеми, суперечності й негаразди, які ми маємо у власному, українському суспільному житті: в економіці, організації держави, політичному процесі, світогляді, культурі, міжособових відносинах, стандартах життя тощо. Слід зрозуміти одну просту річ: рух в Європу – це рух не просторовий. Він полягає передусім не в тому, щоб вступити в європейські інституції, налагодити європейські відносини та відігравати більшу роль в європейських справах. Рух в Європу – це якісне перетворення нашого власного, українського буття – економічного, політичного, соціального. Це нова якість нашого власного існування. У чому вона передусім полягає, у чому її головна особливість?

Її можна охарактеризувати трьома поняттями: “гідність”, “здоровий глузд” і “свобода”. Ми належимо до Європи не географічно. Не тоді, коли вступаємо в Раду Європи чи – колись – у Євросоюз. Можна бути членом Євросоюзу і не належати до Європи. Справжня належність починається тоді, коли в нашому власному бутті спрацьовує характерна для європейської цивілізації система цінностей. Основу цих цінностей, як відомо, складають права людини, передусім безпека життя, власність і свобода. А також макросоціальний механізм, що забезпечує їх функціонування. Ним є громадянське суспільство.

Але ці речі потрібні не для того, щоб ми пристойно постали в Європі. Це необхідно нам самим, для нашого власного самовизначення. Можна загострити цю тезу до крайнощі: нам взагалі не потрібні європейські країни та європейські структури; хай вони нас не знають, а ми їх; хай вони не співпрацюють з нами, ми так само обійдемося без них. Але без історично виробленої європейської системи цінностей, у центрі якої перебуває гідна поваги особистість і громадянин, Україна не може існувати – просто не має завтрашнього дня. Європейськість нам потрібна не для того, щоб кудись увійти чи кимсь стати, а щоб бути нормальними людьми у власній країні, щоб бути українцями, бути громадянами і навіть ... не прожити своє життя марно. Якщо б Європа

раптом кудись вся поділася, євроінтеграція (тобто європеїзація українського буття) залишилася б нагальним історичним завданням для нашого народу. Європеїзація України – це спосіб для України відбутися; це здобуття нашою країною автентичного і продуктивного буття, перспективи реального розвитку.

Отже, євроінтеграція України – це передусім перетворення українського суспільства і форм нашого життя (в усіх сферах) відповідно до стандартів, пріоритетів та системи цінностей, напрацьованих європейською цивілізацією. Ми маємо бути свідомі того, що конкретні акти європейської політики, дії тих чи тих європейських країн можуть вочевидь суперечити європейським принципам. Нас має приваблювати передусім не сьогоднішня емпірична Європа, а *європейськість* як спосіб життя і самовизначення, тобто ті культурні й світоглядні засади, що визначають обличчя європейської цивілізації та зумовили її історичний успіх. Не треба орієнтуватися на готовий продукт – на те, чим зараз є країни Європи. Копіюючи готовий продукт, ми завжди будемо пасти задніх, ми приречені на відставання. Треба асимілювати *технології*, тобто спосіб дії. Маємо на увазі технології (чи методи) у широкому сенсі слова, тобто передусім культурні, світоглядні, соціальні принципи і систему цінностей. Навчимося жити по-європейськи, матимемо й гідний емпіричний продукт. Інакше кажучи, навчимося працювати, будемо мати речі. Будемо копіювати саму річ – коли виготовимо її, вона буде вже застаріла та нікому не потрібна. Необхідно буде копіювати новий зразок.

Але чому це так? Чи насправді європейськість має настільки плідне значення для нашої країни? Чи не є “рух в Європу” черговим оманливим гаслом, що обіцяє сповнення рожевих мрій, а спричинить лише гіркоту розчарувань? Перше заперечення, яке зазвичай виникає в подібному контексті, – це занепокоєння щодо втрати власної “самобутності”, “коріння”, “культурного ґрунту” тощо. Не будемо вдаватися до аналізу мотивацій та образу мислення, з яких раз у раз постає це занепокоєння. Воно є природним для суспільства, що протягом тривалої історичної доби вело відокремлене існування і тепер починає інтегруватися у світовий комунікаційний, культурний та політико-економічний простір.

Важливо позбутися хибного стереотипу, начебто в разі європеїзації українського життя зустрічаються дві різні системи цінностей, які починають конкурувати, тіснити одна одну, спричиняють конфлікт. Це дійсно може мати місце, коли перетинаються різні стандарти поведінки,

звички, етоси людей. Однак європейськість містить універсальні принципи, які не є національно ангажованими. Вони створюють основу для ефективного й плідного самовизначення кожного народу чи країни, вони дають змогу кожному *бути самим собою* – гідно і впевнено. Однією з базових європейських цінностей є цінність свободи. Остання є не змістовим, а формальним принципом і передбачає самовизначення на основі власної волі. Шляхом власного волевиявлення визначаються українці, німці, поляки чи французи та ін. Їхні конкретні дії, інтереси, шляхи самовизначення можуть стикатися, конфліктувати, створювати напруженість, але всі єдині в загальному джерелі цих дій та інтересів – свободі, праві кожного діяти від власної особи.

Отже, європейськість (євроінтеграція) для України означає не підлаштовуватися під інтереси німців, французів чи будь-кого, а навпаки – твердо й усвідомлено реалізовувати власну волю виходячи зі своїх національних інтересів. І якщо ці чітко усвідомлені інтереси вимагатимуть суперечки (або навіть конфронтації) з тими чи тими європейськими країнами, блокування з партнерами в Азії, Африці чи Латинській Америці для успіху в конкуренції з європейськими економіками чи політикумами, слід не вагаючись здійснювати ці кроки. Вони і будуть індикаторами європейськості нашої країни; і навпаки – некритичне слідування системі інтересів провідних європейських країн буде засвідчувати нерозвиненість європейського чинника в самоорганізації українського суспільства.

У царині культури євроінтеграція для України означає подолання історичної відмежованості від світових цивілізаційних процесів, засвоєння загальноновизначених у світовому співтоваристві стандартів життя, відносин, ведення справ. Це – основа взаємопізнання і взаємопорозуміння України із світом.

У зв'язку зі сказаним виникає запитання: а яким є українське буття за європейськими стандартами, наскільки воно відповідає системі європейських цінностей? Не претендуючи на повноту аналізу, розглянемо кілька індикативних показників, що можуть дати уявлення про ситуацію в цілому.

Перший з індикаторів – системоутворювальний елемент, що визначає обличчя європейської цивілізації – це *примат суспільства над державою* і взагалі високий рівень розвитку власне суспільства (самоорганізацій осіб, емансипованих від держави). До числа цих суспільних структур помилково відносити лише так званий третій сектор. Суспільство як таке в його самоорганізації, це і вільне підприємництво та вільна праця (тоб-

то не тільки НДО, а й будь-яке приватне підприємство складає елемент суспільства). Це і розвинена сфера приватного життя, яка є автономною щодо будь-яких зовнішніх регламентацій. Це і спосіб утворення державних інституцій та система утримання їх під суспільним контролем. Це і публічність, відкритість усього, що відбувається в суспільстві, яка за сучасних умов не може бути досягнута без незалежних ЗМІ.

Що за цим показником ми маємо в Україні? На жаль, доводиться констатувати, образно кажучи, дистрофічний стан українського суспільства, який обтяжується та консервується наявністю неефективної, бюрократизованої і корумпованої держави. Українське суспільство перебуває ще в стадії формування, воно слабке і кволе. Більш виправдано щодо сучасних умов казати про соціальний агломерат, ніж про дієве і чітко структуроване суспільство. Чому маємо таке становище? Не занурюючись в історичні передумови, вплив різних чинників, спробуємо тільки розкласти загальну констатацію на складові елементи, щоб феномен відсутності українського суспільства набув виразніших рис. У зв'язку з цим розглянемо другий індикатор (репрезентант системи європейських цінностей), який можна назвати узагальнено: влада закону і верховенство права.

Ще від часів античності влада закону означає передусім три речі: по-перше, рівність усіх членів суспільства, незалежно від їх соціального статусу, владних повноважень і масштабів власності перед правовою нормою (законом), установленою волею народу (народних обранців). Закон – це легітимно оформлена воля громадянської спільноти щодо належного порядку дій у тій чи іншій сфері/ситуації, яка – це принципове уточнення – діє в межах базових суспільних передумов правочинності (права людини; суспільний договір, унаочнений конституцією, тощо).

По-друге, наявність чітко визначеного комплексу прав, щодо яких кожен громадянин може бути впевненим: це йому належить. Якщо людина не знає своїх прав і, головне, не впевнена щодо них, на права не спирається та їх не використовує, то ці права фактично не існують, а закон перетворюється на пусту декларацію. Лише норми, які є загальновідомими, чітко визначеними і діючими, можуть складати зміст законів.

По-третє, закон має чітко окреслені межі своєї дієвості. Закон складає регулятив, що однозначно визначає межі власної компетентності, *залишаючи все інше як притуптине для людських дій*. Простий принцип – “усе, що не заборонене законом, є дозволене” – складає наріжний камінь право-

порядку. І навпаки, авторитарне суспільство, у якому панує не закон, а воля тих, хто має владу, демонструє інший принцип: “можливим є тільки те, що отримало владну санкцію; усе не санкціоноване є неприпустимим”.

З цих визначень, гадаємо, досить очевидним є те, наскільки сучасному українському суспільству далеко до верховенства права і влади закону. У нашій країні править не закон, а воля тих, хто має владу чи ресурси впливу – кошти, зв’язки, посади тощо. Зауважимо, що в цій атмосфері ніхто – навіть високі посадовці – не можуть відчувати себе гарантованими в правах. Усі їхні великі можливості – це лише можливості посад, які вони обіймають, а також корпорацій впливу, у які вони залучені. Але як перший, так і другий чинники відчужені від конкретної особи. Тому той, хто сьогодні має все і навіть понад усе, завтра може залишитися беззахисним. Отже, кожний відчуває себе заручником влади; жоден не гарантований від її непевності, свавілля і беззаконної розправи.

Наступний індикатор із кола європейських цінностей – *гарантована власність, свобода підприємництва та праці*. Слід зазначити, що ні права людини, ні суспільство загалом не є реальністю доти, поки не забезпечені економічно. Людина, яка перебуває у злиднях, є реально обездоленою, позбавленою прав, що б не декларував закон. Свобода, права, гідність, правопорядок і загалом міць суспільства починаються з певного достатку, який мають члени суспільства. Соціальним виявом економічної рівноваги і сили суспільства є перевага в його складі середнього класу, який становить понад дві третини населення. В Україні, навпаки, більшість людей перебувають на межі бідності або навіть нижче неї. *Немає серйозного прошарку власників* – власність і національне багатство розподілені потворно, структура розподілу деструктивна та не сприяє економічному розвитку. Власність не захищена законом, вільного підприємництва фактично немає – воно перебуває під постійним тиском насильства. Унаслідок маємо дуже *загрозливу, нестабільну, неврівноважену соціальну структуру* – середній клас посідає жалюгідне місце, загрозливо велика частка зuboжілого населення.

Нарешті, ще одним із показників розвиненого суспільства є *високий рівень загальносуспільного консенсусу*, підкріпленого впливом суспільної думки та громадських організацій на хід подій у суспільстві та всі аспекти суспільного життя. Натомість, в Україні справляється *мінімальний вплив громадської думки та організацій громадян на суспільне буття й політику держави*. Має міс-

це помітна відчуженість держави від суспільства, її відчутно корпоративний характер.

Загальним наслідком і виявом перерахованих вад та слабкостей українського суспільства є фактична відсутність *партнерства між державою і суспільством*, між основними секторами суспільства, між громадянами і суспільними інститутами. Не досягнуто загальнонаціонального консенсусу, немає суспільної солідарності. Це виявляється й у відсутності спільних світоглядних очевидностей, що їх приймає більшість суспільства. Якщо спільність думок існує, вона має негативний характер (недовіра до влади, відчуття незахищеності, непевність завтрашнього дня тощо).

Усе це звичайні хвороби суспільства, яке тільки починає опановувати власну долю, освоює цивілізовані форми життя. Це складний процес для кожного народу, тим більш для українського, який має нелегку історичну спадщину. Індикативна оцінка української ситуації в співвіднесенні із системою європейських цінностей свідчить про те, що європейські стандарти не є чимось зовнішнім для нашого суспільства. Хто буде заперечувати примат суспільства, владу закону, забезпечення прав особи, гарантії власності, зростання середнього класу, підконтрольність держави народу тощо? Це не зовнішньо нав’язані вимоги, а природні, внутрішні імперативи розвитку суспільства, яке бажає мати плідну історичну перспективу.

Недосконалість українського суспільства є закономірним та очікуваним результатом як попередньої історії, так і відсутності дієвої стратегії розвитку країни в період незалежності. У цьому контексті європейські цінності мають значення не зовнішніх норм, у які треба вписатися, а є пріоритетами власного розвитку. Від громадян країни, посадовців, політиків, бізнесменів, діячів культури залежить звернути увагу на ці пріоритети, віддати їм належне і зосередити зусилля на їх реалізації. Така орієнтація – в інтересах нас всіх, в інтересах майбутнього українського суспільства.

Коли йдеться про політичну дійсність країни, дискурс керується мовчазним припущенням, що ми маємо справу з витвором цілком свідомої себе волі (передусім волі політичної), і по-друге, що реальність країни творить передусім сама країна. Відповідно, критичний аналіз весь час стосується “своїх”, й до того ж цих “своїх” постійно персоніфікує. Випадки виходу за межі даних презумпцій поодинокі й нетипові.

Між тим наріжне питання, яке слід поставити щодо політичної реальності, можна сформулювати таким чином: *“Що в політичній дійсності є наслідком спонтанних процесів та дій, а що*

складається внаслідок цілеспрямованої політичної волі?”.

Не політичні лідери чи очолювані ними партії створюють політичну реальність України. У тому, що ми називаємо політичною дійсністю, завжди треба відокремлювати дію імперсональних чинників, більшість з яких має зовсім не політичну природу та до того ж не є суто внутрішнім фактором від ефекту цілеспрямованої політичної волі.

Цим розмежуванням теоретична структурація політичної реальності не повинна обмежуватися, але ця демаркація має стати вихідним методологічним принципом політичного дискурсу, оскільки попри очевидність і банальність диференціації діючих сил від політичної волі, нею повсякчас нехтує політичний аналіз. У результаті переважна увага зосереджується на *інтригах*, замість того, щоб звертатися до *стану речей*.

Отже, в аналізі української дійсності виокремимо ефект політичної волі, урахувавши, що його значення для конституювання політичної реальності потребує з'ясування й вірогідно є доволі обмеженим, підпорядкованим могутнішим силам і чинникам. Безпосередньо із цієї констатації випливає таке: питання про стан і перспективи українського суспільства треба ставити не у форматі запитання про те, що країна, її народ, його держава, економіка та культура здатні мати в перспективі. Припустимо, що більш адекватним є формат питання про те, що “світ” “зробить” з нашою країною.

Україна прожила чверть століття в режимі перманентного реформування суспільства – його інститутів, політичної системи, відносин власності тощо. Між тим, попри всю цю вражаючу реформаторську активність, у країні був успішно реалізований лише *один політичний проект* – узурпація влади політичною верхівкою, наслідком чого стало привласнення та корпоратизація можновладцями Української держави¹.

¹ Узурпація означає злякисну метаморфозу у виконанні суспільних функцій. Коротко кажучи, це переродження й підміна функціонування – пануванням. Цілком легальна інституція перетворює виконання своїх функцій на інструмент задоволення корисливих інтересів. Тому поруч зі словом “узурпація” має стати друге слово – “корупція”, що передусім означає не підкуп, а ерозію автентичної функціональності. Узурпацію функцій та перетворення їх виконання на панування назвемо *потестарним переродженням* соціальності. Результатом потестарного переродження стає перетворення автентичних сутностей на симулякри. Відтак, маємо не вченого, а симулякр ученого, не університет, а симулякр університету, не бізнес, а симулякр бізнесу, і зрештою, не державу, а симулякр держави.

За 20 років політична влада² спромоглася лише на *два значних політичних діяння*, що мають конститутивне значення для долі країни. Перше – перехід радянських військ під українську юрисдикцію в 1992 р. Друге – подолання кримської кризи 1992–1993 рр. До цих двох³ можна додати ще Помаранчеву революцію 2004 р., але оскільки фактично її здійснив народ, вона типологічно відмінна від дій політичної волі, що уособлюється державою. Принагідно зазначимо, що не ставимо загальне питання про можливість цілеспрямованої політичної волі, а лише констатуємо її слабкість і мінімальну дієвість в Україні.

Політична історія незалежної України є доволі простою. Вона являє собою типову картину транзитивного суспільства, яке, не маючи власної державної й загалом сталої загальнонаціональної традиції, втрапило в посттоталітарну руїну, яка розпочалася, звісно, не з 1991 р., а щонайменше з часів брежнєвської стагнації (так званого застою). Хаос невпорядкованих суспільних відносин за умов соціальної, культурної та економічної слабкості суспільства, тобто української громади, став надзвичайно вигідним середовищем для дії єдиної організованої сили суспільства – комуністичної номенклатури та її соціальних сателітів. За кілька років із цього поживного бульйону, розігрітого загальним зубожінням мас, викристалізувався авторитарний політичний режим, що проіснував від середини 90-х майже 10 років, і впав наприкінці 2004 р. завдяки Помаранчевій революції. На зміну йому прийшло, звичайно, не народовладдя, а *олігархічна республіка*, яка, у свою чергу, переродилася за часів президентства В.Януковича на новий авторитарний режим. Цей режим, втрачаючи будь-яку суспільну підтримку та не створюючи економічної основи для свого існування (натомість, відверто розграбовуючи успішні бізнеси), швидко скочувався до

² Тут і в деяких інших місцях цілком свідомо застосовуємо до української ситуації поняття “влада” як суб’єкт, розуміючи під ним корпорацію українських можновладців – реальних утримувачів влади в країні. Це не помилка мовлення, а висновок щодо узурпації влади та її відчуження від народу, які відбулися в Україні й складають характерний момент нашого життя.

³ Навіть ці два досягнення не є цілковитою заслугою політичної волі. Адже в першому випадку вирішальним чинником виявився стихійний сприятливий настрій військ і передусім офіцерського корпусу, яким зовсім не хотілося набути статусу іноземної армії та в перспективі йти кудись геть з України. Другий став зразком умілої апаратної інтриги, цілком у душі старих номенклатурних ігор у системі КІРС. У цьому зв’язку варто зауважити про те, що якою б корисною чи талановитою не була інтрига, вона ще не дорівнює політиці (згадаймо хрестоматійний вислів Ш.Талейрана з цього приводу).

опори лише на насильство та фактичну відмову від суверенітету на користь іншої держави, сподіваючись протриматися за рахунок зовнішньої сили, якою виступала путінівська Росія. За умови повного економічного банкрутства й соціального фіаско єдиною перспективою виживання режиму став перехід під патронат Кремля та перетворення суверенної держави на московське намісництво (розіграш “європейської карти” за подібним сценарієм виявився невдалим через надто глибоку всебічну залежність від Росії й передбачувану неготовність Європи підтримувати авторитарний, усе більш репресивний режим).

На сьогодні, після повалення авторитарного режиму, знову спонтанність кланово-корпоративної системи тягне у бік відновлення олігархічної республіки, зберігаючи те ж саме відчуження влади й власності від народу, яке було характерним для двох останніх десятиріч української історії. Однак низка чинників, і серед них відчутну роль відіграє значно потужніша самодіяльність народу, не дає здійснитися сценарію “пост-2004”. Вочевидь, наразі між спільнотою громадян і корпорацією можновладців розгорнулася досить активна боротьба за соціальну ініціативу, яка за обставин постійного зниження рівня життя та інших чинників має перспективу потужного соціального катаклізму. Одна з великих соціальних проблем полягає в тому, що українська громада *ще не бере власну долю у свої руки*. Вона щонайбільше приміряється до цього. У цьому полягає головний політичний виклик сучасній Україні.

З огляду на те, що немає можливості в обмеженому форматі статті не лише провести всебічний аналіз політичної реальності України, а й хоча б викласти системно результати такого аналізу, то обмежимося тільки однією індикативною характеристикою, а саме відсутністю політики як симптомологічним виявом української дійсності.

Не надто втішний досвід сприйняття політичної реальності сьогодення призводить до масового ототожнення політики з практикою владарювання. І навіть більше: з практикою корисливого й відверто безвідповідального використання влади. Політика сприймається як вимушене зло, яке приречена терпіти переважна більшість суспільства. Такої політики в Україні, звісно, вистачає. Про що ж ідеться, коли висувається теза про її фатальну відсутність у нашій країні? Щоб зрозуміти зміст цього твердження, звернімося до відповідного сенсу політики.

Виникнення політики пов’язане з глибокою сутнісною трансформацією влади, яку Аристотель виділив й осмислив у понятті “політична влада”,

що за своєю суттю протилежна пануванню. Панування, за Аристотелем, має місце в сім’ї, воно характеризує стосунки пана і раба. Моделлю панування може слугувати організм, у якому всі органи функціонально підпорядковані цілому та існують у суворій відповідності до власних функцій. Влада як панування визначена безумовним домінуванням цілого над частинами, що його складають. Частина без цілого втрачає власний сенс.

Натомість, політика виникає в ситуації відносин рівних та вільних людей, стосовно яких панування унеможливлене за визначенням. Людина натурально не може бути учасником політики. Вона стає таким учасником лише в культурній якості вільної та рівноправної з іншими істоти. Таку якість людини Аристотель позначив поняттям громадянина.

Тільки громадяни можуть бути учасниками політичного життя, але не безпосередньо. Політика передбачає певні інстанції політичного, які є місцями політичної участі громадян. Власне, лише в цих місцях люди стають достеменними громадянами й відтак – правдивими учасниками політичного життя. Аристотель виділяє два головних місця політичної участі: народні збори і суди. З цього випливає аристотелівське визначення громадянина, яким є особа, яка бере участь у народних зборах і судочинстві.

Зауважимо цей принциповий момент. *Політика потребує активності громадян, які залучаються в місця політичної участі й лише через цю діяльність виробляють власне політику*. Політика – у вигляді політичних інститутів – є суспільно надана можливість співіснувати людям як вільні і рівні один одному.

Така можливість постає лише за умови невід’ємності політики й етики, політичної участі та доброчесності. Цей принцип чітко визначає Аристотель. На початку “Великої етики” він, зокрема, зазначає, що етика, вірогідно, складова частина політики і далі обґрунтовує цю думку такою тезою: “Насправді, ніяк неможливо діяти в суспільному житті, якщо не маєш певних етичних якостей, а саме, якщо не є людиною гідною. Бути гідною людиною – означає мати чесноти”. Отже, як констатує Аристотель, етика вірогідно входить у політику як її частина і начало. “Вище вміння, поза сумнівом, політичне мистецтво, відтак саме метою політики буде вище благо”.

Доходимо висновку, що політика є історично винайденим способом забезпечення свободи шляхом контролю над владою та перетворення її з панування на самочинну волю народу (у вигляді громадянської спільноти), який таким чином організує сам себе. Основу політики складає не

постійний обіг влади (власне, панування), а *політична система*, яка через різноманітні інститути, механізми дії, форми суспільної комунікації тощо забезпечує баланс інтересів, права і свободи, зрештою, можливість динамічного розвитку. Коли йдеться про відсутність в Україні політики, це серед головних показників означає *слабкість та фактичну відсутність суспільного, громадського контролю над державними інститутами* та їх діяльністю (тобто над тим, що хибно, але симптоматично у нас зазвичай називають “владою”).

Отже, політика підпорядковує принцип панування принципу свободи. Натомість, в Україні за доби незалежності постала протилежність політичного суспільства – *кланово-корпоративна система*. На противагу *політичній участі* як основному засобу конституювання та відтворення політичної системи, основною конститутивною практикою кланово-корпоративного суспільства є *панування*. Панування складає основний соціальний ресурс архаїчних суспільств. Ця роль панування в сучасну добу була відновлена в тоталітарних соціумах. Вона ж залишається загрозливою тенденцією життя суспільства мас взагалі. Україна в цьому сенсі залишається архаїчним суспільством, цілком домодерного гатунку, але водночас український соціальний організм давно втратив механізми розвитку, властиві традиційному суспільству. У цьому його драма.

Корпоратизація суспільства почалася, звісно, не з доби незалежності й “дикого капіталізму”. Вона є наслідком переродження тоталітарного соціуму, з одного боку, впливом вітчизняної традиції цілком позаправового, заснованого на авторитарних началах існування – з другого. Інтегративним результатом цього стало фактичне усунення народу – спільноти громадян – від влади (причому не тільки державної, а й економічної, соціальної, інформаційної тощо). Яким би не був перерозподіл позицій впливу в українському політикумі чи бізнесі, він завжди здійснюється в межах спільноти так званих можновладців, залишаючи непопушним відчуження влади від народу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Українська владна квазіеліта, що цілковито нехтує відповідальністю перед суспільством і своїм призначенням державного діяча, існує і відтворюється як закрита владна корпорація, що привласнила собі державу і всі її інститути.

Цю вирішальну обставину, тобто панування кланово-корпоративної системи потрібно чітко усвідомити, обговорюючи формування в сучасній Україні громадянського суспільства та демократичного врядування. Кланово-корпоративний порядок є прямою альтернативою й активним запереченням цінностей і структур громадянського суспільства. За таких умов становлення громадянського суспільства – це не тільки *природний процес* подолання історичної спадщини, архаїчних форм життя тощо; це процес гострої *соціальної боротьби* з іншим суспільним ладом, що нині став домінуючим. Розвиток громадянського суспільства приречений здійснюватися в режимі латентного або явного конфлікту з уже наявним кланово-корпоративним ладом, що опанував суспільні відносини. На сьогодні в країні фактично точиться *холодна громадянська війна* (феномен війни на Донбасі наразі виносимо за дужки). Що це не порожня фраза, може переконатися кожен самостійно, оцінивши українську ситуацію за класичними 19 природними законами, якими Т.Гоббс у “Левіафані” визначає стан суспільного миру.

Отже, євроінтеграція та встановлення народо-владдя в Україні збігаються як у першому своєму кроці (подолання холодної громадянської війни і досягнення суспільного миру), так і в подальшій перспективі. Тому головний сенс євроінтеграції полягає не в залученні країни до європейських структур та зовнішньополітичному співробітництві з ЄС, а в достеменному перетворенні самого українського життя відповідно до соціокультурних європейських цінностей. Тих, які є чільними не для емпіричної політики нинішніх європейських держав, а визначають фундаментальну культурно-історичну “ідею Європи”.

Список використаних джерел

1. Бауман З. Текущая современность / З. Бауман. – СПб. : Питер, 2008. – 240 с.
2. Берлин И. Философия свободы. Европа / И. Берлин. – М. : Новое лит. обозрение, 2001. – 440 с.
3. Бодрияр Ж. Симулякри і симуляція / Ж. Бодрияр. – К. : Основи, 2004. – 230 с.

References

1. Bauman Z. Tekuchia sovremennost' [Tekuchaya our time]. – SPb: Piter? 2008. – 240 p.
2. Berlin I. Filosofia svobodu [Philosophy freedom]. – M.: Novoe lit. obozrenie, 2001. – 440 p.
3. Bodpiiar Zh. Simuliakru I simyliaciia [Simulacra and Simulation]. – K.: Osnovu, 2004. – 230 p.

4. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: социология XXI в. / И. Валлерстайн ; пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Логос, 2003. – 355 с.
5. Ваттимо Дж. Прозрачное общество / Дж. Ваттимо ; пер. с итал., послесл. Дм. Новиков. – М. : Логос, 2003. – 124 с.
6. Гьофе О. Демократія в епоху глобалізації / О. Гьофе. – К. : ППС-2002, 2007. – 440 с.
7. Декомб В. Дополнение к субъекту: исслед. феномена действия от собств. лица : пер. с фр. / В. Декомб. – М. : Новое лит. обозрение, 2011. – 576 с.
8. Канетті Е. Маса і влада / Е. Канетті. – К. : Альтернативи, 2001. – 416 с.
9. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
10. Касториадис К. Воображаемое установление общества / К. Касториадис ; пер. с фр. Г Волкова, С. Офертас. – М. : ГНОЗИС ; Логос, 2003. – 479 с.
11. Попович М. В. Червоне століття / М. В. Попович. – К. : АртЕк, 2005. – 888 с.
12. Тейлор Ч. Етика автентичності / Ч. Тейлор. – К. : Дух і літера, 2002. – 128 с.
13. Eisenstadt S. N. "Multiple Modernities": Der Streit um die Gegenwart. – Kulturverlag Kadmos, 2007. – 160 s.
14. Giddens A. Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age. – Stanford University Press, 1991. – 256 p.
4. Vallerstayn I. Konec znakomoho mira. Sociologia XXI v. [End znakomoho world: Sociology XXI century] / Per. s ang. pod red. V.L. Inozemceva. – M.: Logos, 2003. – 355 p.
5. Vattimo D. Prozpachnoe obshestvo [Prozrachnoe society] / Per. s ital., poslesl. – D.Novikov. – M.: Logos, 2003, – 124 p.
6. G'ofe O. Demokratia v epohu globalizacii [Democracy in the era of globalization]. – K.: PPS-2002? 2007/ – 440 p.
7. Dekomb V. Dopolnenie k sub'ektu: Isledovanie fenomena deistii ot sobstvenogo lica [Dopolnenye for sub'ektu Investigation phenomenon such action Actually Faces] / Per. s fr.– M.: Novoe lit. obozrenie, 2011. –576 p.
8. Kanetty E. Masa i vlada [Weight and Power]. – K.: Al'ternativu, 2001. – 416 p.
9. Kastel's M. Informacionnaia epoha: ekonomika, obshestvo i kultura [Ynformatsyonnaya era: Economy, Society and Culture]. – M.: GU VSHE, 2000, – 608 p.
10. Kastoriadis K. Voobrazhaemoe ustanovlenie obshestva [Establishment voobrazhaemoe society] Per. s fr.– M.: Logos, 2003. – 479 p.
11. Popovuch M.V. Chorne stolittia [Red century]. K.: ArtEk, 2005. – 888 p.
12. Teylor Ch. Etuka avtentichnosti [Ethics of Authenticity]. – K.: Duh I litera, 2002. – 128 p.
13. Eisenstadt S.N. "Multiple Modernities": Der Streit um die Gegenwart. – Kulturverlag Kadmos, 2007. – 160 s.
14. Giddens A. Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age. – Stanford University Press, 1991. – 256 p.